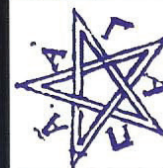

Vrijmetselarij in Maastricht

Gérard Dielemans

VRIJMETSELARIJ IN MAASTRICHT

260 JAAR EN MEER

GESCHIEDENIS VAN VOOR- EN TEGENSPOED VAN HAAR LOGES EN LEDEN

GÉRARD DIELEMANS

Woord vooraf	7
1. Inleiding	9
Oudste ontstaansgeschiedenis van de Vrijmetselarij - Oude manuscripten - De reglementen van de Maastrichtse ambachten - Het metselaarsambacht van Maastricht - Voorschriften - Keuren - Onderscheidingstekens - Regerend Meester - Twee of drie graden? - De leube of luibe - Prehistorie van de Vrijmetselarij in Maastricht - Sir Robert Moray - Robert Moray Gentleman-Freemason - Nieuwe avonturen - Moray in Maastricht - Kincardine papers - Het stadhuis van Maastricht - Moray ereburger van Maastricht - The Royal Society of Sciences of London - Essequam videri - De allereerste loge van Maastricht - Regiment Prins van Stolberg - Loge "La Constance" - Adolph van Schweinitz - De Militaire of Grootte Sociëteit van Maastricht	
2. Jongste geschiedenis van de loge "La Persévérance" (1760 - 1785)	33
De eerste sporen van een tweede loge vóór 1763 - Een nieuwe naam "La Persévérance" - De officiële oprichting van de nieuwe loge in 1763 - Een geldige constitutiebrief - De eerste 25 jaren van de loge "La Persévérance", een kwakkelend bestaan - "La Constance" Provinciale Grootloge - De erkenning van een Grootloge - Hervatting van de werkzaamheden bij "La Persévérance" - Een lange onderbreking van de werkzaamheden - Notulen van "La Constance"	
3. Maçonnieke en politieke ontwikkelingen in de 18e eeuw	47
18e eeuwse Vrijmetselarij - Hoge Graden - Politieke spanningen in Maastricht (1780 - 1790) - Orangisten - Patriotten - Orangistische en patriottische militairen - Nieuwe maçonnieke vormen in Maastricht - 'Frères Rose Croix' in Maastricht - De revolutie in Luik (1789) - Den Haag volgt de ontwikkelingen - Geloes kandidaat regent - Einde van de Luikse opstand - Verkwistingen en schulden van de Geloes? - Overlijden - Einde van een tijdperk	
4. "La Persévérance", fille rebelle (1785-1794)	65
Maçonnieke wrijvingen - Alweer een nieuwe constitutiebrief - "La Constance" een belangrijke loge - "La Persévérance" in opgaande lijn - Een echte constitutiebrief (1788) - Een nieuw begin - "La Persévérance" een bloeiende loge - Revoluties en belegeringen - Verdere geschiedenis van de constitutiebrief	

- 5. Schets van de politieke en maçonnieke geschiedenis (1794 - 1814)** 77
 De eerste jaren bij Frankrijk - De r.-k. Kerk - "La Constance" - Hoog bezoek - Loge "La Parfaite Union" - 'Hoge Graden' in de Franse tijd
- 6. Nog meer loges en ordes in Maastricht (1745 - 1815)** 89
 Loge "La Concorde" en het regiment d'Envie - Regimentsloge "Houston / Union Lodge" - Kwesitie Houstoun - Krokodillentranen - Loge "L'Union Helvétique" - Loge "L'Esprit du Corps" - Loge "L'Union Militaire" - De Schotse loge "Non Plus Ultra" - De Grote Schotse Loge in de Republiek (1774 - 1786) - Een Noachieten-loge of loge van Chevaliers Prussien - Het Rozekruiskapittel "La Nouvelle Alliance"
- 7. De huisvesting van de vrijmetselaarsloges in Maastricht** 105
 Logegebouwen - Herbergen - De rol van de kastelein en de loge - De inrichting van de loge - De lokalen in Maastricht - De Wintmolen - Giuseppe Balsamo, alias Cagliostro (*1743 - ^1795) - In 't Hof van Holland - Nieuwe Schouwburg - De actionarissen van de schouwburg - Toneelspelers en exploitant - Kleine Looierstraat 2499 - 495 - 8 - Statenstraat 9 - Nijmegen Loge "St. Lodewijk" - Maastricht Wilhelminasingel 50 - Eindhoven loge "Licht en Vrijheid" - Heggenstraat 16 - 18 - Verbouwing - St. Jan-Stichting
- 8. Politieke en maçonnieke geschiedenis (1814 - 1840)** 125
 Na 1814 - Oppositie - Sociaal-economische toestand - Nieuwe protestantse bestuurders - Opstandige Maastrichtenaren - De opstand in 1830 - Na 1839 - De Vrijmetselarij (1814 - 1840) - Een prins als Grootmeester - De verburgerlijking van de Koninklijke Kunst in Noord-Nederland - Vrijmetselarij in Zuid-Nederland - Geheime genootschappen in de 19e eeuw - Generaal Daine - Waarom gedurende een kwart eeuw geen loge in Maastricht?
- 9. De heropening van "La Persévérance in 1843** 141
 De initiatiefnemers - Heroprichting van "La Constance"? - Een verbeterde aanvraag - Politieke en geestelijke bedreigingen - Willem II verbiedt de heroprichting - Geestelijkheid van Maastricht - Een andere voorzitter voor de loge - De eerste Open Loge - Een vervangende constitutiebrief
- 10. De periode na de heroprichting (1850 - 1875)** 153
 Nieuwe toestroom van leden - Regerend Meester Jhr. C.P.G. von Geusau (1847 - 1869) - Erelidmaatschap - Het eeuwfeest in 1863 - Feestbanket - "La Persévérance" in volle bloei (1850 - 1900) - Nieuwe Regerend Meesters - Huishoudelijke reglementen van de 19e eeuw - Opname van een kandidaat - Geldmiddelen - De hof- en keldermeester - Tafelloge - Discipline - Instructie

- 11. Joodse leden bij "La Persévérance"** **165**
 Duitse joden-vrijmetselaars - Discriminatie - Pilatus, Herodus en Judas vrijmetselaar - Vrijmetselarij en joden in Duitsland - Vrijmetselarij en joden in Nederland - Toelatingseisen in Nederland - De loge "La Persévérance" en joden - Rabbijnen lid van "La Persévérance" - Vertrek van joodse leden
- 12. Op- en neergang van "La Persévérance" (1875 - 1955)** **173**
 Duitse joden-vrijmetselaars - Discriminatie - Pilatus, Herodus en Judas vrijmetselaar - Vrijmetselarij en joden in Duitsland - Vrijmetselarij en joden in Nederland - Toelatingseisen in Nederland - De loge "La Persévérance" en joden - Rabbijnen lid van "La Persévérance" - Vertrek van joodse leden
- 13. Kerk en Staat van versus Vrijmetselarij** **185**
 Anti-maçonnerie - Een pauselijke veroordeling - De argumenten voor de veroordeling - Van veroordeling naar werkelijkheid - Aanscherping van de geschillen - Gevangene van het Vaticaan - Een lange en harde strijd - Leo Taxil - Miss Diana Vaughan - De r.-k. Kerk in Nederland - Jac.P. van Term - De anti-maçonneke boeken van Van Term - Een keerpunt in de r.-k. Kerk - Eindelijk gelijkwaardige gesprekken - Nederland na Wereldoorlog II - Vaticanum II - Duitstalige vrijmetselaren in gesprek met Rome - Breuk in de dialoog - Veroordeling door de Duitse bisschoppen - Een nieuw kerkelijk wetboek - Soutane en schootsvel in Limburg - Duitse geestelijken naar Limburg - De Volksvriend - Katholiek Maastricht?
- 14. Boeken, boekdrukkers en bibliotheken** **215**
 De Stadsbibliotheek van Maastricht - De Groote Sociëteit - Boekhandelaren en drukkers - De Verlichting - Maastricht en de Verlichting - Jean Edmé Dufour - Dufour vrijmetselaar - François Cavalier - François Joseph Desoer - Franse roof van het boekenbezit van Maastricht - De ÉcoleCentrale - Bibliotheken in Nederland - Openbare bibliotheken - Vrijmetselarij in de literatuur - Logebibliotheken - De volksbibliotheek van "La Persévérance" - Tegenactie - Het einde van de volksbibliotheek
- 15. Een hernieuwde start (1955)** **231**
 Wederopbouw - Herleefde belangstelling voor de ritualen - Nieuwe ontwikkelingen - Een damesvoet tussen de tempeldeur - De Orde der Mopsen - Adoptieloges - Gemengde Vrijmetselarij - Feminiene loges - Keuze voor man en vrouw - Nieuwe voorzitters in Maastricht - Nieuwe leden - Doe u in het Westen kennen als vrijmetselaar - Dochterloges - "La Liberté Constante" Roermond - "La Complaisance" Heerlen - "La Lune" Sittard - Aanvullende werkzaamheden - "General John J. Pershing Lodge" - Rozekruis-kapittel "d' Eglantier" - Nog meer "Hoge Graden" in Maastricht - Loge "Mosam Trajectum" - Loge "Jan Amos Comenius" - 250 Jaar Vrijmetselarij in Maastricht - De jongste periode

16. Besluit		243
17. Bijlagen		245
Verslagen van de Grootte Loge (1756 - 1837)		245
"La Persévérance"		250
Ereleden van "La Persévérance"		251
18. Geraadpleegde Literatuur		253
In de kantlijn		
Tancredi d'Hauteville	44	
Vrijmetselaars maskerade	63	
Societijt der Vrijtimmerluyden	87	
Vrijmetselarij in Maastrichtse geschiedenisboeken	104	
Een maçonnieke begrafenis in de 19e eeuw	152	
Een eeuw vrijmetselaren en hun functies / beroepen.	182	
Verklaring van in de tekst voorkomende woorden of uitdrukkingen	213	
Sint Barbara	252	
Maastricht's Veradersgeschrift ?	258	
Eerder verschenen publicaties		259

Woord vooraf

Eind jaren tachtig, toen nog woonachtig in Den Haag, onderzocht ik om verschillende redenen een aantal maçonnieke archieven, onder andere heel specifiek die van de loge “l' Union Royale”, nr.1 aldaar. Al doende stootte ik op nog onbekende documenten die betrekking hadden op mijn geboortestad Maastricht. Ik ben ze gaan verzamelen en eenmaal naar het Zuiden verhuisd, groeiden de ordners vol aantekeningen.

In eerste instantie was het alleen de bedoeling de historie van de thans nog bestaande loge “La Persévérance” voor beperkte kring op te schrijven. Maar naarmate het werk vorderde groeide ook een massa informatie over nog veel meer maçonnieke werkzaamheden in Maastricht. Daarom treft u nu ook de geschiedenis aan van al die maçonnieke loges en obediënties die er werkzaam zijn (geweest). Hun vaak, in onze hedendaagse ogen onbelangrijke meningsverschillen over zeggenschap, over rang en stand, zijn niet weg gelaten. Zij geven daarmee een extra relief aan het karakter van de betreffende maçons. Zij verlevendigen het tijdsbeeld waarin een en ander plaats vond.

Op onderdelen kan deze historie zeker nog de nodige aanvullingen gebruiken. Bijvoorbeeld de biografieën van haar belangrijkste c.q. bekendste leden; een soort genealogisch “antecedenten-onderzoek”, is nog incompleet. Daarbij te denken aan de betekenis die sommige leden in de politiek of als militairen in de stad hebben gehad. Enkele particuliere archieven zijn onderzocht, maar er zijn er zeer waarschijnlijk nog veel meer die wellicht nog onbekende bijzonderheden van het Maastrichtse logeleven bevatten.

De lezer die op de volgende bladzijden iets verwacht te vinden van de betekenis van de loge en haar

leden voor de stad Maastricht zoekt daar tevergeefs naar. Het boek probeert alleen de geschiedenis van de Vrijmetselarij en haar leden in de voorbije eeuwen te beschrijven. Het wil slechts een eerste aanzet zijn voor verder detail onderzoek. Persoonlijke feiten met betrekking tot leden van de Orde die historici van de Maastrichtse geschiedenis nog al eens overgeslagen hebben, zijn uiteraard extra nader toegelicht.

Wat nooit beschreven kan worden is de *beleving* van de Vrijmetselarij door al die honderden Broeders. De archiefstukken voor zover nog aanwezig, beperken zich enkel en alleen tot datgene wat er in de loge is gebeurd, hoe het ritueel is georganiseerd en verlopen en over de symbolen. Maar over het gevoel dat het oproept bij de individuele deelnemers aan het allusieve spel, is nauwelijks iets opgeschreven. Ook niet hoe dit hun handelen *in het Westen* heeft beïnvloed. Wellicht is dat dan wel *het geheim* van de Vrijmetselarij.

Het blijft trouwens een merkwaardig gegeven dat in het Nederlandse taalgebied de wisselwerking tussen Vrijmetselarij enerzijds, en de Nederlandse cultuur en samenleving anderzijds, nog zo weinig onderzocht is. Dit is des te vreemder, omdat uit studies betreffende het maçonnieke fenomeen elders in Europa, duidelijk blijkt dat in de achttiende eeuw de Vrijmetselarij bijzondere aantrekkingskracht uitoefende op een groot deel van de adel (met name uit die groep afkomstige officieren), de intelligentsia en de goeude burgerij. Wellicht kan de informatie op de volgende bladzijden een bron van nader onderzoek zijn: waar hebben vrijmetselaren invloed gehad op maatschappelijke ontwikkelingen?

Voor de lezers die niet zo met de Maastrichtse, resp. de Zuid-Nederlandse geschiedenis bekend zijn (en

die compleet afwijkend zijn van de Noord-Nederlandse), zijn er als “couleur locale” een aantal hoofdstukken aan gewijd. Daarvoor is gebruik gemaakt van deskundige auteurs van de plaatselijke geschiedenis. Aanleiding hiertoe was, de maçonnieke geschiedenis van de Maastrichtse loges en die van haar leden, tegen een juiste historische achtergrond te plaatsen. Maar nog veel meer om enig tegenwicht te geven voor die maçonnieke auteurs die soms al teveel door een Noord-Nederlandse geschiedenisbril naar het Zuiden keken.

Zoals zo vele maçonnieke geschiedschrijvers ervaren hebben zo is het ook bij deze Maastrichtse geschiedenis gegaan, het ontbreken van voldoende bronnen. Gingen de logesecretarissen niet zorgvuldig om met de archieven of waren het de oorlogsomstandigheden toen de Duitse bezetter de eigendommen van de loges verbeurd verklaarde? Of waren het misschien leden van de r.-k. kerk die, zoals dat ergens in een maçonniek document is te lezen, die papieren en objecten hebben vernietigd? Wij zullen het nooit meer weten.

Bij de vermelding van historische personen deed zich het probleem voor dat in vroeger tijden niet alle namen en initialen in notulen en ledenlijsten juist vermeld werden. Er is de uiterste zorg betracht verwisseling van personen te voorkomen, excuses indien dit toch gebeurt mocht zijn.

De geciteerde teksten, zowel in het Nederlands als in het Frans, zijn zoveel mogelijk letterlijk weergegeven zoals ze in documenten gevonden werden, inclusief een foutieve spelling.

Ik ben met name de medewerkers van het CMC Prins Frederik in Den Haag, te beginnen met Broeder B. Croiset van Uchelen en later Broeder Evert Kwaadgras, bijzonder erkentelijk voor hun adviezen. En niet te vergeten Broeder Wim van Keulen, die heel wat fotokopietjes heeft moeten maken. Eveneens Broeder Paul Mellaart die het grootste deel van de foto's heeft verzorgd.

Ik hoop dat het boek, zowel in eigen gelederen maar vooral ook daarbuiten, een sluier mag oplichten van de menselijke arbeid in dienst van de idealen van de Vrijmetselarij om een betere wereld te scheppen. Het is een geschiedenis van Broeders die wij nu uit de oude archieven leren kennen en die wij, bij wijze van spreken, nog zo door Maastricht kunnen zien lopen.

Gérard Dielemans
najaar 2005

1. Inleiding

OUDESTA ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN DE VRIJMETSSELARIJ

Lange tijd hebben geschiedschrijvers, ook die uit eigen maçonnieke kring, de oorsprong van de Vrijmetselarij in de Middeleeuwse bouw-gilden gesitueerd, bij de operatieve bouwers van kathedralen en kastelen. Een beetje logisch is dat wel: de ceremoniën van de Vrijmetselarij verwijzen naar de bouw van de tempel van Salomo, de graden van leerling, gezelschap en meester en de gereedschappen zijn bekend van de operatieve steenhouwers. Maar overeenkomsten zijn nog geen bewijs voor een rechtstreekse afkomst.

Hoe kwam dit misverstand in de wereld? Een van de Engelse Grootmeesters gaf in 1721 aan James Anderson opdracht tot het schrijven van de *Constitutions of the Free-Masons*. Dat boek bestond uit de zogenaamde *Plichten (Charges)*, overgenomen uit eeuwenoude aantekeningen van steenhouwersloges en uit een geschiedkundig gedeelte. En dit laatste heeft menigeen wat betreft de ontstaansgeschiedenis van de Vrijmetselarij op het verkeerde been gezet. Het was namelijk een en al verzinzel met de bedoeling om de Vrijmetselarij het aanzien van een oud en daarom zeer gerespecteerd genootschap te geven. Zo zou bijvoorbeeld Adam de eerste Grootmeester van de Vrijmetselarij zijn geweest!

Wat is nu wel haar ware geschiedenis? Dankzij het feit dat steeds meer onbekende archieven worden ontsloten en moderne, professioneel geschoolde en grotendeels ook niet uit eigen kring voortgekomen onderzoekers hier kennis van hebben genomen, kan het hierna volgende beeld geschetst worden.¹

Bij het fenomeen Vrijmetselarij hebben wij te maken met een langdurig proces van ontwikkeling

waarin diverse stromingen van de westerse cultuur samenvloeiden totdat het vanaf een bepaald moment voor ons herkenbaar werd als voorloper van dat, wat we nu Vrijmetselarij of Maçonnerie noemen. In 1598 vinden we voor het eerst een document waarin sprake is van lieden die zich "mason" noemen, die samenkomen in een "lodge", en een systeem van graden kennen waarvan er tenminste één verleend werd door middel van een ritueel.

De strekking van dat ritueel was speculatief en de graad die verleend werd, was die van "Master Mason" of "Fellow of the Craft". Tijdens de uitvoering van dit ritueel werden bepaalde herkenningstekens en -woorden medegedeeld. Deze zogenaamde *Schaw-statutes*² behoren tot de Loge van Edinburgh en zijn dus Schots. Iets later, ca. 1620, vinden we in Engeland de eerste vermeldingen van de zgn "acceptation" waarbij erudiete leden van de *Masons' Company of London* worden opgenomen. Het is deze groepering die zich "Freestone Masons" of "Freemasons", vrijmetselaren gaat noemen. Zij hadden een aparte selecte groep, genaamd de "Acceptation", waarvan de taak was *to make masons ...* (vandaar de naam *accepted masons*).³

Ter verduidelijking, speculatieve vrijmetselaren zijn dus in tegenstelling tot de operatieve vrijmetselaren die bouwstenen bewerken, al diegenen die sinds de 17^e eeuw toch in bouwgenootschappen worden opgenomen, ondanks het feit dat zij gewoonlijk een volstrekt ander beroep uitoefenen. Het operatieve gereedschap krijgt in de speculatieve loge een symbolische dimensie.

Uit archiefonderzoek van de laatste 25 jaren blijkt

dus dat omstreeks 1600 de eerste *speculatieve* loge in Edinburgh in Schotland werd opgericht. De loge “*Mary Chapel*” stond volkomen los van de traditionele bouwcorporaties uit die tijd. De loge was nieuw van inhoud, nieuw van doelstelling, maar oud van vorm. Zij modelleerde zich naar de oude bouwcorporaties, zij maakte gebruik van haar regels en gereedschappen maar ze was een volkomen nieuw verschijnsel met wat nieuwigheden om de broederschap cachet te geven. William Schaw had in feite een nieuwe loot geënt op een oude stam.

De vraag dringt zich nu op waarom men voor deze vorm gekozen heeft. De vroege 17^e eeuw kenmerkte zich door godsdienstoorlogen. Nieuwe filosofische denkbeelden en natuurwetenschappers als Copernicus en Galileï wierpen de ideeën over wereld en universum omver. Kortom wetenschap en godsdienst raakten met elkaar in conflict. Onder het mom van een zogenaamde operatieve organisatie kon men activiteiten en ideeën verbergen die in die tijd door intolerantie van kerk en staat niet openlijk konden gezegd worden. Men wilde mensen met uiteenlopende politieke en religieuze opvattingen in harmonie samenbrengen. Door bevordering van tolerantie kon men nu proberen een betere maatschappij tot stand brengen.⁴

OUDE MANUSCRIPTEN

De al eerder genoemde James Anderson (*1680-†1739) baseerde zijn in 1723 gepubliceerde *Constitutions* voornamelijk op manuscripten (M.S.) van oude Engelse bouwcorporaties. In deze zogenaamde “Oude Plichten” waren artikelsgewijs de bepalingen opgenomen hoe de bouwlieden zich jegens elkaar moesten gedragen, wat hun plichten en rechten waren en hoe belangrijk de oude wetenschap der geometrie was, etc..⁵ Hij had oude vormen en gebruiken van de vroegere handarbeiders overgenomen en voortgezet waarin het broederlijk samengaan van mannen wordt beoogd die geen enkele betrekking met elkaar hebben in die “ambachtelijke” achtergrond. In Nederland verscheen in 1736 van de hand van Johan Kuenen de eerste vertaling, zowel in het Frans als in het Nederlands. Na het herstel van het

Grootmeesterschap (1756) werden door de latere Grootsecretaris J.P.J. Du Bois *De Plichten, Wetten, of Algemeene Reglementen der Vrije-Metzelaaren* opgesteld. Het was een vertaling van de Engelse Constituties van Anderson, met dien verstande dat datgene wat ... *met de costumen deeser Lande niet overeen zoude komen ...*, aan de plaatselijke gebruiken werd aangepast.

In de maçonnieke literatuur wordt in dit verband soms ook verwezen naar Duitstalige reglementen, de *Ordenung der Steinmetzen Strasburg*. In 1459 werden zij in Ratisborn opgesteld en werd de Bauhütte van Straatsburg als een soort “moederloge”, vergelijkbaar met Kilwinning in Schotland, aangewezen.⁶ Dr. Georg Kloss (*1787 - †1854) heeft de grote overeenkomsten van dit manuscript met de Engelse aangetoond.

Minder bekend is dat ook in het Nederlands taalgebied een dergelijk oud M.S. en wel in Maastricht bestaat, zij het dat een aantal onderdelen, zoals bijvoorbeeld de uitgebreide (verzonnen) legendarische ontstaansgeschiedenis van de Vrijmetselarij er niet in is vermeld. Belangrijk is eveneens dat we niets in dit M.S. terugvinden over geheimhouding met betrekking tot de vakkennis.

DE REGLEMENTEN VAN DE MAASTRICHTSE AMBACHTEN

Het Hollandse equivalent voor de term “ambacht” is “gilde”,⁷ die in Maastricht slechts gebruikelijk was voor drie ondernemersgroepen (met zeer weinig leden). In de Zuidelijke Nederlanden verstond men bovendien onder gilden meestal verenigingen met geestelijke, sociale of culturele doelstellingen, bijvoorbeeld schuttersgilden en rederijkersgilden.⁸ Voor een goed verstaan moet daaraan meteen worden toegevoegd dat de juridische positie van de gilden in de Noordelijke Nederlanden vaak wezenlijk verschilde van die in de Zuidelijke Nederlanden. In het vervolg zal over deze ondernemersgroepen in Maastricht derhalve steeds geschreven worden over “ambachten”.

De statuten voor elk ambacht zijn in twee groepen te onderscheiden: